

INDLEDNING

Psyke og Logos arrangerede i foråret et seminar om emnet refleksivitet. Det foreliggende temanummer er resultatet af dette seminar. I al sin kaleidoskopiske ufuldkommenhed mener vi, at dette temanummer svarer godt til tidsskriftets formål: at bidrage til udviklingen af en selvstændig og sammenhængende psykologisk disciplin ved at tematisere og fokusere inden for psykologiens genstandsområde.

Som en håndsækning til læseren har redaktionen nedsat en lille arbejdsgruppe til at give nogle *introducerende bemærkninger om refleksivitet*. Denne introduktion til det mangesidige (og efter nogles mening slet ikke entydige) fænomen tager udgangspunkt i et temmelig overset dansk arbejde om emnet, nemlig Grue-Sørensens disputats fra 1950. Derpå diskuteres refleksivitet som et særligt antropologisk problem, idet to aspekter heraf tages op som eksempler på det antropologiske perspektiv på refleksivitet, nemlig dels forholdet mellem refleksivitet hos mennesket og hos datamaskinen, og dels refleksivitetens fylogense. Disse to specifikke emner påtænker redaktionen i øvrigt at gøre til genstand for særlige temanumre inden for de næste par år.

Svend Erik Nordenbos artikel tager sit udgangspunkt i Grue-Sørensens ovennævnte afhandling, nemlig den del heri som beskæftiger sig med refleksivitet som erkendelsesteoretisk argument. De meta-teorier, som påstår at teorier inden for det humanvidenskabelige område kan reduceres til en anden kategori end erkendelse, er efter Grue-Sørensens opfattelse selvgen- drivende eller selv-refuterende. Nordenbo har i sin artikel videreudviklet dette selvrefutationssynspunkt til en argumentationslogisk typologi, hvori der optræder tre forskellige typer af selvrefuterende påstande om in casu pædagogiske teories natur: ideologi-opfattelsen, relativismeopfattelsen og determinismeopfattelsen. Nordenboes intention er imidlertid ikke blot rent kritisk, han betragter selvmodsigelserne i de kritiserede erkendelsesopfattelser som udtryk for nogle grundlæggende træk ved den menneskelige erkendelses refleksive karakter.

Boje Katzenelson søger i sin artikel at bestemme refleksiviteten som kernen i person-begrebet. Artiklen tager sit udgangspunkt i begreberne *selv* og *bevidsthed*, og belyser derefter personbegrebet gennem kvaliteterne: intentionelitet, rationalitet, gensidighed, sprog, moral og selvbevidsthed. Hermed kommer forfatteren frem til det refleksive fænomen, som han kalder »den indre dialog«. Artiklen afsluttes med en kort redegørelse for Mead's opfattelse af selvets udvikling og antyder til allersidst refleksivitetens samfundsmæssige indlejring.

Benny Karpatschof beskæftiger sig først og fremmest med refleksivitet som meta-karpeutisk egenskab ved antropologien eller humanvidenskaben, altså det forhold at videnskaben om mennesket også som en del af sit genstandsfelt har den særlige menneskelige virksomhed som hedder videnskab, og dermed også videnskaben om mennesket. Artiklen argumenterer for, at dette refleksive forhold er karakteristisk for humanvidenskaben, idet naturvidenskaben er metateoretisk irrefleksiv, den omhandler ikke det særligt menneskelige og dermed ikke sig selv. Den antropologiske refleksivitet søges bestemt som et dynamisk forhold, som selvbevægelse; omvendt fremhæves irrefleksivitet som udtryk for fraværet af genuin selvbevægelse. Artiklen gennemgår derefter refleksivitet i forskellige antropologiske discipliner, samt i formalvidenskaberne matematik og logik.

Jens Mammen har nået at forholde sig til nogle af de synspunkter, der blev præsenteret på seminaret om refleksivitet. Han kritiserer såvel Nordenbo som Karpatschof for deres antropocentriske refleksivitetsbegreb, idet dette karakteriseres som dualistisk. I stedet foreslår forfatteren et meget bredere refleksivitetsbegreb med et universelt gyldighedsområde.

Ole Andkjær Olsen skriver om refleksivitetsbegrebets forhold til psykoanalysen og kommer til det resultat, at selvrefleksionen inden for psykoanalysen optræder i to former. For det første er der den »progrediente« selvrefleksion, hvor refleksionens stadier markeres af barnets successive identificeringer. For det andet er der den »regrediente« selvrefleksion, der finder sted i den analytiske terapi. De to former for selvrefleksion forudsætter gensidigt hinanden, men refleksionsprocessen begrænses generelt af det, der i artiklen kaldes »den affektive dimension«, og som hænger sammen med psykoanalytiske begreber som overføring, modstand og negativ terapeutisk reaktion.

Michael May tager ligeledes sit udgangspunkt i en psykoanalytisk tradition, nemlig i Lacan's refleksivitetskritik. Heri benægtes i for sig slet ikke refleksivitet som mulig menneskelig selvforståelse, men der peges på en væsentlig komplikation, som det efter Freud vil være letsindigt at overse, nemlig den imaginære selvbevidsthed. Da Lacan vender sig mod Descartes' berømte cogito i sin refleksivitetskritik, har forfatteren studeret Descartes' egne overvejelser. Herved har han fundet frem til at denne type refleksivitetskritik slet ikke var Descartes fremmed. Det cartesiske cogito var faktisk ikke særligt naivt, men tværtimod uhyre reflekteret.

Ole Elstrup Rasmussen refleksivitetsanalyse er en videreførelse af forfatterens tidligere artikler i dette tidsskrift om virksomhedsbegrebet. Ligesom i disse artikler er inspirationen fra Hegel af væsentlig betydning, og begrebet refleksion er da også en grundlæggende kategori i Hegels logik. Ved hjælp af virksomhedsbegrebet, som netop tilstræber en overskridelse af dikotomien i det personlige og det samfundsmæssige, søger forfatteren at bestemme refleksivitet som et antropologisk forhold, som et basalt forhold ved den menneskelige virksomhed.

I artiklen *Self-reference as a Problem in Control of Complex Systems* af Erik Hollnagel & Morten Lind argumenteres for nødvendigheden af, at kontrolsystemer for komplekse processer må være selvrefererende. Forfatterne opfordrer filosoffer og psykologer til et samarbejde om løsningen af dette problem, der ligeledes er berørt i introduktionens analyse om forholdet mellem refleksion hos mennesket og hos datamaskinen.

Inger Bernth peger på hvordan nyere udviklingspsykologisk forskning indebærer et brud med den »klassiske« opfattelse af barnet ved at se det som et væsenstræk ved spædbarnet, at det har subjektivitet og intersubjektivitet og dermed er beredt til at indgå i en menneskelig livsform. Specielt synes forældrenes måske oprindeligt illusoriske tillægelse af intentionalitet og kommunikativitet netop at være af betydning for barnets personlighedsdannelse.

Arne Poulsen beskæftiger sig ligeledes med et intersubjektivt fænomen, nemlig »iterativ viden«, d.v.s. at to parter gensidigt ved at den anden part har en viden, herunder den viden at den anden part har en sådan viden. Dette komplicerede sprogpsykologiske forhold belyses bl.a. ud fra sprogfilosoffen Grice's arbejder.

Den afsluttende artikel i dette nummer vedrører ikke temaet, men tager et tidligere behandlet problem op, nemlig den almene psykologis status, som en meget besværlig, og efter forfatterens opfattelse forældet klassifikationsenhed inden for det psykologiske teoriområde.

Som det fremgår af titelbladet er redaktionen udvidet med 3 medlemmer, nemlig Ole Andkjær Olsen, Svend Erik Olsen og Arne Poulsen. Herved kan vi dels bedre fordele arbejdsbyrden og dels opnå en større berøringsflade med psykologiens mangesidige og svært overskuelige disciplin. Faktisk skete redaktionsudvidelsen allerede ved årsskiftet, men p.g.a. en fejl i korrekturen blev dette desværre ikke oplyst i forrige nummer. Et endnu værre resultat af en forhastet korrektion (der var forårsaget af problemer i forbindelse med restruktureringen af Dansk Psykologisk Forlag) er de mange fejl i artiklerne fra sidste årgang. Disse fejl er ganske vist i hovedsagen ret trivielle og næppe meningsforstyrrende, men de har skæmmet artiklerne på kedelig vis. Vi skal understrege, at dette er redaktionens og ikke forfatterens ansvar, og vi skal samtidig bestræbe os på at undgå gentagelse.

Og hermed skal vi overlade dette nummer til vor læsers refleksion.

